

Mübarek Gecelerde Kılınan Nafile Namazların Bid'atlığı Meselesine Eleştiriler Bir Yaklaşım

*A Critical Approach to Those Who Accept Bid'ah
of Nafilah Prayers on Blessed Nights*

Hasan GÜMÜŞOĞLU*

Makale Bilgisi / Article Information

Article Type (Makale Türü): Research Article (Araştırma Makalesi)

<https://doi.org/10.56288/siyer.1451509>

Date of Submission (Geliş Tarihi): 12.03.2024

Date of Acceptance (Kabul Tarihi): 19.04.2024

Date of Publication (Yayın Tarihi): 30.04.2024

Citation / Atıf: Gümüsoğlu, Hasan. "Mübarek Gecelerde Kılınan Nafile Namazların Bid'atlığı Meselesine Eleştiriler Bir Yaklaşım". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 16 (Nisan 2024), 105-123.

Peer-Review (Değerlendirme): Double anonymized – At Least Two External (Çift Taraflı Körleme / En Az İki Dış Hakem).

Ethical Statement (Etik Beyan): It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur).

Plagiarism Checks (Benzerlik Taraması): Yes (Evet) – intihal.net

Conflicts of Interest (Çıkar Çatışması): The author(s) has no conflict of interest to declare (Çıkar çatışması beyan edilmemiştir).

Complaints (Etik Beyan Adresi): sad@siyeryayinlari.com

Grant Support (Finansman): The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır).

Copyright & License (Telif Hakkı ve Lisans): Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır).

* Prof. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Yalova-Türkiye. (Professor Dr., Yalova University Faculty of Islamic Sciences, Department of History of Islamic Sects). hasgumus@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-0836-4031. ROR ID: <https://ror.org/01x18ax09>.

Öz

Âlimler, bid'atin dinen sapkınlık ve kabul edilmez olduğunda hemfikir olmakla birlikte bid'atin kapsamı ve niteliği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Âlimlerin bir kısmı bid'atin kapsamını oldukça geniş tutup dine taalluk etmediği halde pek çok hususu bid'at olarak kabul ederken, bir kısım âlimler; bid'ati, hasene ve seyyie olmak üzere ikiye ayırarak sadece bid'at-i seyyienin batıl olduğunu söylemiştir. Sa'deddîn et-Teftâzânî, mutaassıp kimselerin bid'ati yanlış anladıklarını belirtip yeni olan her şeyin bid'atin kapsamına alınarak bunlara karşı çıkılmasının yanlış olduğunu ifade etmiştir. Sahâbe devrinden sonra dine yapılan bir ilaveyi veya eksiltmeyi bid'at olarak açıklayan Birgivî Mehmed Efendi, bid'atin bazısının küfür, bazısının ise zina ve adam öldürmek gibi büyük günah olduğunu belirtmiştir. Ebü'l-Ferec, *Mevzûat* isimli eserinde Regâib ve Berât gibi gecelerde kılınan namazların yanı sıra tesbih namazı başta olmak üzere kılındığında büyük sevap olduğu ifade edilen nafile namazlarla ilgili hadislerin büyük çoğunluğunun "mevzu" ve bu namazların bid'at olduğunu söylemiştir. Âlimlerin ekseri, İbnü'l-Cevzî'nin zayıf hadislerin yanı sıra sahih ve Kütüb-i Sitte'de yer alan bazı hadislere mevzu hükmü vermekte aşırıya gittiğine dikkat çekmişler ve amelî konularda zayıf hadisler ile istidlalin caiz olduğuna vurgu yapmışlardır. İbnü'l-Cevzî'nin uydurma ve batıl kabul ettiği pek çok hadisi Beyhakî gibi meşhur muhaddislerin naklettiklerini ifade eden Süyûtî, ilgili hadislerin arasında mevzu değil de zayıf hadisler bulunduğuna işaret ederek bu yaklaşımı tenkit etmiştir. Aliyyü'l-Kârî, Regâib namazının bid'at ve dalâlet olarak nitelemesini eleştirerek en hayırlı ibadet olan namazı kılan kimsenin kınanmaması gerektiğini savunmuş ve mekruh vakitlerin dışında nafile namaz kılmanın her zaman caiz olduğunu söylemiştir. Bu konuda özellikle Allah'a yakınlık için en önemli ibadet olan bir namazın belirli esaslar çerçevesinde kılmanın caiz olmasına ve aralarında âlim ve şeyhlerin bulunduğu meşhur zatların bu namazları kılmaya büyük hassasiyet göstermesine atıfta bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sünnet, Bid'at, Nafile Namazlar, Mübarek Geceler.

Abstract

Although it is unanimously agreed that bida'ah is religiously heretical an unacceptable, scholars disagreed on the scope and nature of bid'ah and some of them broadened the scope of bid'ah and accepted many issues as bida'ah that they did not pertain to religious. Some scholars divided bid'ah into two as hasana and sayyia and said that only bid'ati sayyia is invalid. Sa'deddin Taftazani stated that the bigoted people misunderstood the bid'ah and stated that it is wrong to oppose everything new by taking it within the scope of the bid'ah. Birgivî Mehmed Efendi, who explained any addition or reduction made to the religion after the time of the companions as bid'ah, stated that some of the bid'ats are kufr and some are major sins such as adultery and murder. Ibn al-Jawzi, in his book called "Mevzuat" he said that the majority of the hadiths about the nafilah prayers, which are stated to be great rewards when performed, especially the tasbih prayer, as well as the prayers performed on blessed nights such as Regâib and Berât, said that the majority of the hadiths and these prayers are bid'ah. Aliyyü'l-kari criticized the characterization of performing the Regâib prayer as an innovation and heresy, and did not find it appropriate to condemn anyone who performs the prayer, which is the best worship, even if it is fabricated, alone or with the congregation, and drew attention to the fact that it is always permissible to perform voluntary prayers except during makruh times. In this regard, it has been mentioned that it is permissible to perform a prayer, which is the most important worship for closeness to Allah, within the framework of certain principles, and that famous freedmen, among whom are scholars and sheikhs, show great sensitivity to perform these prayers.

Keywords: Sufism, Sunnah, Bid'ah, Nafilah Prayers, Holy Night.

Giriş

Asr-ı Saâdet'i takip yıllardan itibaren bid'at kelimesinin tanımı ve kapsamı etrafında büyük tartışmaların yaşandığı görülmüştür. Bu çalışmada önce bid'at kavramının bir çerçevesi çizilip onun hakkında yapılan değerlendirmelere yerilmiştir. Özellikle itikadî İslâm mezheplerinin taksiminde pek çok âlimin Ehl-i Bid'at ve Ehl-i Sünnet başlığı altında ikili taksimi esas alması, tarihte bu kelimeye ne kadar önem atfedildiğini göstermesi açısından önemli bir noktadır. Ayrıca bid'at kelimesi itikadî konuların yanında özellikle fıkıh ve tasavvufa dair meselelerin hükmü açıklanırken temel bir kavram konumunda olmuş, bir kesimin bid'at gördüğü bir mesele başka bir kesim tarafından ibadet görülebildiğinden bu konu ihtilafların oluşmasında önemli bir husus olarak öne çıkmıştır. Bu sebeple bid'at konusunda geçmişte pek çok eser telif edildiği gibi farklı meselelerin bid'at ile irtibatlandırılması sebebiyle konunun pek çok farklı eserde kendisine yer bulan nadir konular arasında yer aldığı söylenebilir. Söz konusu eserler arasında ileride açıklanacağı şekilde bid'at kavramının kapsamını oldukça geniş tutup yeni çıkan pek çok şeyi ona dâhil ederek batıl ve dalâlet hükmünü verenler bulunduğu gibi bid'ati dinî meselelerle sınırlı tutup her bid'ati yani yeniliği batıl ve dalâlet görmeyen yanlışı olduğunu belirtenler de olmuştur.

Çalışmasının ilerisinde geniş olarak açıklandığı şekilde mübarek gecelerde kılınan nafil namazların bid'at olduğu görüşünde özellikle Ebü'l-Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzî'nin (öl. 597/1201) *Mevzûat* isimli eserinde Regâib ve Berât gibi mübarek gecelerde kılınan nafil namazlarla ilgili hadislerin büyük çoğunluğunun "mevzu" ve bu namazların bid'at olduğunu belirtmesinin sonraki âlimlere esin kaynağı olduğunu belirtmek gerekir. Buna karşın aralarında İbnü's-Salâh (öl. 645/1245), Şemsüddîn Hâfız ez-Zehebî (öl. 748/1347), Celâleddîn es-Süyûtî (öl. 911/1505) ve Aliyyü'l-Kârî (öl. 1014/1605) gibi hadis ilminde dirayet sahibi pek çok zevâtın bulunduğu âlimler, İbnü'l-Cevzî'nin zayıf hadislerin yanı sıra sahih ve Kütüb-i Sitte'de yer alan bazı hadislerle mevzu hükmü vermekte aşırıya gittiğini belirtip amelî konularda zayıf hadisler ile amelin caiz olduğuna dikkat çekmişlerdir. Süyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin uydurma ve batıl kabul ettiği pek çok hadisi Beyhakî gibi meşhur muhaddislerin naklettiğine işaret etmiş, Aliyyü'l-Kârî, Regâib namazı gibi nafil namazları bid'at olarak niteleyerek bu namazları kılan kimsenin kınanmasını doğru bulmayıp mekruh vakitlerin dışında nafil namaz kılmanın her zaman caiz olduğunu söylemiştir.

Namaz gibi dinin aslı olan bir ibadetin bid'at görülüp dalâlet olarak ifade edilmesinin dikkat çeken bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu çalışma mübarek geçelerdeki namazla ilgili hadislerin sıhhati konusundaki tartışmalara^[1] girmeden söz konusu namazların bid'at olduğu görüşüne eleştirel bir yaklaşım getirme çerçevesinde olacaktır. Özellikle mübarek gecelerde kılınan nafil namazlara ve belirli günlerde tutulan nafil oruçlara Müslümanların rağbetinin arttığı, buna mukabil, ilgili ibadetlerin bidat olduğuna dair ifadelerin yüksek sesle açıklandığı günümüzde konunun etraflı bir şekilde ele alınmasına yardımcı olabilir.

1. Bid'at Kavramının Manası ve Kapsamı

"Bid'at" kelime olarak önceden benzeri olmayıp yeni icat ve ihdas edilen şey manasına gelir.^[2] İstilahta ise sahâbe ve tâbiîn devrinde olmayıp sonra ortaya çıkan ve dinî bir delile dayanmayan şeydir.^[3] Bu sebeple bir şeyin dinen bid'at olması, sünnette yer alan İslâm'ın esaslarına muhalif olmasına bağlı olup dinî bir nitelik taşımayan yenilikler, bid'at kapsamında değildir.^[4]

[1] Bu konuda bk. Cemil Cahit Mollaibrahimoğlu, "Regâib Ve Berat Geceleri ile Âşûrâ Günü Namazları ve Rivayetleri", *Rize İlahiyat Dergisi*, 23 (Nisan 2023), 61-77.

[2] Muhammed Ebü't-Tâhir el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, trc. Âsım Efendi (İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305), 3/182.

[3] Seyyid Şerif el-Cürçânî, *Ta'rifât*, nşr. Abdurrahman Umeyra, (Beyrut: Dâru't-Tıbbâatü'l-Âmire, 1987), 68.

[4] Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989), 5/232.

Resûlullah (sas); “Benim sünnetim ile rüşd ve hidayet üzere olan halifelerinin sünnetine bağlanınız ve sımsıkı sarılınız. Sizleri sonradan çıkan bid’atlerden sakındırırım. Çünkü her bid’at dalâlettir.”^[5] buyurarak Asr-ı Saâdet ve sahâbe devrindeki sünnete muhalif olan bid’atlerin dalâlet olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca “Kim dinimizde olmayan bir şeyi ihdas ederse o merduttur (ret olunmuştur).”^[6] hadis-i şerifinde İslâm’ın aslında olmadığı halde sonradan uydurulan şeylerin (bid’atlerin) batıl olduğu ve itibar edilmemesi gerektiği açıklanmıştır.^[7]

Bid’atin dalâlet olduğunda ve ondan kaçınılması gerektiğinde ittifak eden âlimler, bid’atin şümülü ve keyfiyeti konusunda ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerin bir kısmı, bid’atler arasında bir ayırım yapmadan bid’atin her çeşidinin kötü olduğunu söylemiştir. Bir kısmı ise, hasene ve seyyie olmak üzere bid’ati ikiye ayırıp Hz. Peygamber tarafından reddedilen ve dalâlet olduğu ifade edilen bid’atin, bid’at-i seyyie olduğunu ifade etmiştir.^[8] Bid’at kavramının şümülünü oldukça geniş tutmakla tanınan İbnü’l-Cevzî, bid’atin şeriata bir noksanlık veya ziyade yapması sebebiyle dine muhalif olduğunu belirtip bid’atler arasında bir ayırım yapmadan hepsine karşı çıkmıştır.^[9] Genel olarak âlimler, bid’at sahipleriyle mücadele etmeyi gerekli görmüşlerdir. Bid’at, bir şüphe sebebiyle Resûlullah’tan intikal eden Ehl-i Sünnet itikâdına (ma’rûf itikâd) muhalif olma şeklinde olduğu takdirde bu nevi bid’at ehlinin imamlık yapması mekruh kabul edilmiştir.^[10]

Sa’deddîn et-Teftâzânî (öl. 792/1390), mutaassıp kimselerin bid’ati yanlış anladıklarını belirtip “Onlar, kötülenen bid’atin sahâbe ve tâbiîn devrinde olmayan, dinde sonradan çıkan şeyler olduğunu bilmezler. Bu iddialara delalet eden şer’î bir delil yoktur.” diyerek yeni olan her şeyin bid’atin kapsamına alınarak bunlara karşı çıkılmasını yanlış bulmuştur. Teftâzânî, cahillerden bazısının, sahâbe ve tâbiîn zamanında olmayan her şeyi bid’at saydıklarını, ancak ilgili hadisle “dinde olmayan bir şeyin dinden sayılmasının” kastedildiğini ifade etmiştir.^[11] Birgivî Mehmed Efendi (öl. 981/1573), sahâbe devrinden sonra dine yapılan bir ilaveyi veya eksiltmeyi bid’at olarak açıklar ve küfür derecesine varmayan bir bid’atin büyük günahların üstünde ve küfrün bir altında yer aldığına işaret eder. İmâm Birgivî, itikadî hususta yapılan hatanın mazeretinin olmadığına dikkat çekerek bid’atlere karşı durmak için Ehl-i Sünnet ve Cemâat mezhebine tâbi olunmasının gerekli olduğunu vurgular.^[12]

İmâm-ı Rabbânî (öl. 1034/1624), bid’atin *hasene* (güzel) ve *seyyie* (kötü) olarak taksim edilip Hz. Peygamber ve Hulefâ-yı Râşidîn zamanında bulunmayan ve bir sünneti ortadan kaldırmayan bir amelin “*güzel bid’at*” kabul edilmesini doğru bulmayarak bid’atlerde hiçbir güzelliğin olmadığını ifade etmiştir. İmâm-ı Rabbânî, her bid’atin bir sünneti ortadan kaldırdığını belirterek^[13] bazı âlimlerin bid’at-i hasene olarak gördüğü hususların gerçekte dinen bid’at olmadığını açıklamıştır.^[14]

[5] Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaatu Mustafa el-Mebânî, 1978), “İlim”, 16; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, nşr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyad: Mektebetü’l-Ma’arif, 1424) “Sünnet”, 6; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, nşr. Muhammed. F. Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi kütübi’l-Arabiyye, 1954), “Mukaddime”, 6.

[6] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh* (Kahire: Mektebetü’s-Selefiyye, 1400), “Sulh”, 5; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi’u’s-şâhîh*. (İstanbul: Matbaatü’l-Âmire, 1329), “Akdiye”, 17.

[7] İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bâri bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, nşr. Muhıbbüddîn el-Hatîb-ve dğr. (Kahire: Dâru’r-Reyyân 1987), 13/357.

[8] Ebû Şâme Şihâbüddîn Abdurrahman el-Makdisî, *el-Bâ’is ‘alâ inkârî’l-bida’ ve’l-havâdis* (Mekke: Matbatü’n-Nehda, 1981), 20-21.

[9] Ebû’l-Ferec Abdurrahmân İbnü’l-Cevzî, *Telbîsü İblîs* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2001), 17-18.

[10] Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1989), 2/41; Zeynüddîn Zeyn b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2013), 1/611; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ale’d-Dürri’l-muhtâr şerh Tenviri’l-ebşâr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 2/299.

[11] Teftâzânî, *Şerhu’l-Makâsîd*, 5/232.

[12] Birgivî Mehmed Efendi, *et-Tarîkatü’l-Muhammediyye ve’s-siretü’l-Ahmediyye* (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 2011), 51-3.

[13] İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûk es-Serhendî, *Mektûbât* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, t.y.), 1/160.

[14] İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 2/35.

Bid'at kavramının kapsamı geniş tutularak namaz gibi ibadette asıl olan dinin esasının bid'at ile ilişkilendirilmesini doğru bulmayan Aliyyü'l-Kârî, Regâib ve Mi'rac gecelerindeki namazlara dair hadislerin bazıları mevzu olsa bile bu konuda zayıf hadislerin bulunduğu ve onlar ile amelin caiz olduğuna dikkat çekmiştir. Aliyyü'l-Kârî, Kur'ân ve Sünnet ile namazın aslen cevazının sabit olması sebebiyle söz konusu namazların bid'at-i seyyie olarak görülemeyeceğini belirtmiştir. Aliyyü'l-Kârî: "Bir namazın sonradan uydurulduğunu iddia ederek tevbe edilmesi gereken bir günah ve bid'at olduğuna nasıl hüküm verilebilir?" diyerek hayretini açıklamıştır. Böyle bir anlayıştan Allah'a sığınan Aliyyü'l-Kârî, bu hususta "Kul namaz kıldığı zaman onu meneden kimseyi gördün mü?"^[15] mealindeki âyetini hatırlatarak bid'at bahanesiyle Müslümanı namazdan menetmenin büyük bir vebal olduğunu söylemiştir.^[16]

Muhammed el-Azîmâbâdî (öl. 1857-1911) ilgili hadis-i şerifte dalâlet olduğu açıklanan bid'atin dinin aslında yer almayıp sonradan icat edilen olduğunu, dine dayanan bir şeye, yeni manasında bid'at denilse de onun dinî manada bid'at olmadığını ifade etmiştir. O, Hz. Ömer'in "ne güzel bid'at" sözünde olduğu gibi selef-i sâlihînin güzel kabul ettikleri bid'atların şer'î değil, lügat itibarıyla bid'at olduğuna dikkat çekmiştir. Azîmâbâdî, ortaya çıkan ihtiyaçtan dolayı Hz. Osman'ın Cuma namazı için birinci ezana ilaveten ikinci olarak ezan okutmasının kelime manasında bid'at olduğunu ve Müslümanlar tarafından devam ettirildiğini belirtmiştir.^[17]

Ebû Şâme Şihâbüddîn Abdurrahman el-Makdisî'ye (öl. 665/1267) göre şeriatın ahkâmına muvafık olan ve İslâm'ın esaslarından birine muhalif olmayan yeni (bid'at) bir amel, şer'an yasaklanan amel değildir. Aynı şekilde minare, medrese, kervansaray ve ribat gibi binaların yanı sıra mevlid kandilinde Peygamber Efendimizi tazim ile ona olan hürmet ve sevgiyi izhar ve Allah Teâlâ'ya şükür mevzuunda yapılan ameller, hadis-i şeriflerin tedvîni, tefsir, kelim, sarf, nahiv ve meânî gibi ilimlerin farklı isimlerle tanzimi, sonradan olan güzel yeniliklerdendir.^[18]

Ebû Hamid el-Gazzâlî (öl. 505/1111), sahâbe devrinde olmadığı halde fukahânın fikhin usûl ve teferruata dair konularıyla uğraşmasının ve bid'at görüşlerle mücadelesinin bir sünneti ortadan kaldırmadığı için kötülünen bid'at olmadığını açıklamıştır.^[19] Peygamberimizin yemek âdâbını anlatırken bid'at konusuna açıklık getiren Gazzâlî, yemeği yerde yaygı üzerinde yemek daha evla olmakla birlikte sonradan ortaya çıkması sebebiyle bid'at olan sofraya ve masada yemek yemenin, bu konuda bir yasak bulunmamasından dolayı haram ya da mekruh olmadığını ifade etmiştir. "Resûlullah'tan sonra icat edilen her şey bid'at değildir" diyen Gazzâlî, "Yasaklanan bid'atin, sabit bir sünnetin zıddı olan ve illeti devam eden şer'î bir hükmü ortadan kaldıran" bid'at olduğunu belirtmiştir. Gazzâlî ayrıca şartların değişmesi ile bazı hallerde bid'atin (yeni bir şey yapmanın) vacip olabileceğini vurgulamıştır.^[20]

Bid'at konusundaki yaptığı taksim ve açıklamalar sonraki pek çok âlim^[21] tarafından örnek alınan İzzeddîn b. Abdüsselâm (öl. 660/12629), şer'iatın esasları karşısındaki durumuna göre bid'atin hükmünün değişeceğini belirterek bid'atları beş kısma ayırmıştır. Ona göre bir bid'at, vacip için gerekli kıstaslara sahipse vacip (farz), haramın kıstaslarına sahipse haram, mendubun

[15] Alak, 96/9, 10.

[16] Aliyyü'l-Kârî, *el-Edeb fî Receb*, thk. Hasen Selmân (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 46-9.

[17] Ebû't-Tayyîb Muhammed el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-mâ'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân (Medîne: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1969), 12/360.

[18] Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Bâ'is 'alâ inkâri'l-bida' ve'l-havâdis*, 21.

[19] Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İlcâmü'l-avâm an ilmi'l-kelem* (Mecmû'atu resâil) (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 65.

[20] Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn* (Kahire: y.y. 1957), 2/3.

[21] Şihâbüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed el-Karâfî, *el-Fürûk* (Beyrut: Müessesetü'r-Resâil, 2003), 4/305; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muh-târ*, 2/299.

kıstaslarına sahipse mendup, mekruhun kıstaslarına sahipse mekruh, mubahın kıstaslarına sahipse mubahtır. Mesela Allah'ın kelâmını ve Resûlullah'ın sünnetini bilmek için nahiv ilmiyle meşgul olmak vaciptir. Kur'ân ve Sünnet'in manalarını iyi anlamak için lügat ilmi, usûl-i fıkıh ve usûl-i hadîs bilmek şeriatın muhafazasına dâhil olduğu için vâciptir. Haram olan bid'at ise Kaderiyye (Mu'tezile), Cebriyye, Mücessime ve Mürcie gibi mezhepler olup bu nevi bid'at ehlinin görüşlerini reddetmek vaciptir. Aynı şekilde ilk asırda olmayan ribat ve medreselerin inşası, tasavvuf ve kelam ilmi mendup; yeme, içme giyim ve mesken noktasındakiler ise mubahtır. Ayrıca Mushafı (Kur'ân-ı Kerîm) süslemek mekruh, lafızlarını ve yazılarını değiştirmenin haram bid'atlerden olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte bazılarının hükmü ihtilafı olup bir âlimin mekruh bid'at gördüğünü bir başka âlim sünnet görebilmektedir.^[22]

İbnü'l-Cevzî başta olmak üzere bazı kimseler, bid'at kavramının manasını oldukça geniş tutarak mübarek gün ve gecelerde kılınan namazları bid'ate dâhil etmişlerdir.^[23] Hadis âlimleri, İbnü'l-Cevzî'nin hadis ilminde kâfi derecede ehliyetinin olmadığına, hadislerle ilgili bilgilerinin sıkıntılı olduğuna ve çok kitap ya da aynı anda birden fazla kitap yazmaktan dolayı bilgilerin doğruluğunu araştırmaya vakit ayırmadığına dikkat çekmişlerdir.^[24] Sonraki âlimler, İbnü'l-Cevzî'nin mevzu olduğunu söylediği pek çok hadisin mevzu olmadığına dair geniş açıklamalar yapmışlardır.^[25] Aliyyü'l-Kârî, hadis ilminde büyük âlim olan İbnü's-Salâh'ın Regâib namazını kılmanın caiz olduğu yönündeki görüşü tercih etmesini bu konuda yeterli bulmakla birlikte Gazzâlî başta olmak üzere meşâyih ve ulemeden pek çok zatın bu namazı kılmayı tavsiye ettiğini vurgulamıştır. Aliyyü'l-Kârî, Regâib namazının sonraki asırlarda çıkan bir bid'at olduğu yönündeki ifadelerin yanlış olduğuna işaret edip bunun kötü bir bid'at olduğuna dair delilin olmadığını ifade etmiştir.^[26]

Bid'at konusunun değerlendirmesinde Hz. Ömer'in anlayışı temel referanslardan birisi olması itibarıyla önem arz etmektedir. Hz. Ömer, Ramazan ayının bir gecesinde mescitte Müslümanların bazısının kendi başına bazısının ise cemâat halinde namaz kıldıklarını görünce onları bir imamın arkasında cemaat yapmanın daha güzel olacağını düşünüp Übey b. Ka'bî'yi teravih namazını kıldırmak üzere tayin etmiştir. Daha sonra imamın arkasında Müslümanların cemaat halinde namaz kıldığını gören Hz. Ömer: "Bu ne güzel bid'at" demiştir.^[27] Ayrıca Hz. Ömer'in biri Übey b. Ka'b, diğeri de Temîm-i Dârî olmak üzere iki imam tayin ettiğini ve kendisine "Bunu Resûlullah ve Hz. Ebu Bekir yapmadı." denildiğinde "Bu bid'at olur ise bid'atin bundan daha güzeli olmaz." cevabını vererek^[28] bid'at konusundaki yaklaşımını ortaya koymuştur.

Ebû Bekir Ahmed el-Beyhakî (öl. 458/1066) söz konusu hadiseyi naklettikten sonra Hz. Ömer'in bu yaptığının Kur'ân, Sünnet ve icmâa muhalif olmadığını açıklamış ve Peygamberimizin teravihi cemaat ile kıldırmasına işaret ederek aslının sünnette bulunması sebebiyle bu uygulamanın hayırlı yeni bir uygulama olduğunu belirtmiştir.^[29] Dalâlet olan bir ameli Hz. Ömer'in yapması mümkün olmadığı gibi diğer sahâbîlerin bunu kabul etmesi ve sonraki halifelerin bu uygulamayı devam

[22] İzzeddîn İbn Abdüsselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihî'l-enâm*, thk. Tâhâ Abdurraûf S'ad (Kahire: Mektebetü'l-Küliyyâti'l-Ezheriyye, 1991), 2/204-5.

[23] Ebü'l-Ferec Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, nşr. Abdurrahmân Muhammed Osmân (el-Medinetü'l-münevvere: Mektebetü's-Selefiyye, 1966), 2/122-144.

[24] Abdurrahmân b. Ahmed İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, nşr. Abdurrahmân b. Süleymân (Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1425), 2/487.

[25] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi'l-ani'l-Müsned li'l-İmâm Ahmed* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1401), 28; Celâleddîn es-Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a fî'l-ehâdîsi'l-mevzûa* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/2, 2/44.

[26] Aliyyü'l-Kârî, *el-Edeb fî Receb*, 30-46.

[27] Ebü Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvatta'*; nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985), 1/114; Buhârî, "Kitâbü salâti't-terâvih"1.

[28] Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdülemîr Mehnâ (Beyrut: Şirketü'l-İ'lâm'il-Matbû'ât, 2010), 2/27-8, Azimâbâdî, *Avnü'l-mâ'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 12/360.

[29] Ebü Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn (b.y.: y.y., ts.), 1/297.

ettirmesi yapılan amelin isabetli olduğunu göstermektedir. İbn Cerîr et-Taberî'nin (öl. 310/923) belirttiğine göre Hz. Ömer, diğer İslâm beldelerine yazılar göndererek teravih namazının cemaat ile kılınmasını emretmiş ve biri erkekler, diğeri de kadınlar için olmak üzere iki imam tayin etmiştir.^[30] Bu hususta özellikle Abdullah b. Mes'ûd'un rivayet ettiği "Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında güzeldir."^[31] hadisine dikkat çekilmiştir.^[32] Ayrıca Übey b. Ka'b'in vefatından sonra Zeyd b. Sâbit'in teravih namazını cemâat ile kıldırılmaya devam etmesi, Hz. Ali'nin erkekler ve kadınlar için birer imam tayin edip teravih namazını cemaatle kıldırması^[33] bu konuda selef-i sâlihînin icmânının gerçekleştiğini göstermektedir.

2. Nafile Namazları Teşvik Eden Naslar

Hadis-i kudsi'de: "Kulum bana nafile ibadetleriyle o kadar yaklaşılmaya devam eder ki ben onu severim de onun için işittiği kulağı, gördüğü gözü ve tuttuğu eli olurum."^[34] buyurulmaktadır. Ayrıca pek çok hadiste teheccüd, duhâ ve evvâbîn gibi nafile namazların kılınmasının büyük sevap olduğu beyan edilmiştir.^[35]

Nafile ibadetleri teşvik eden Peygamber Efendimiz mübarek gün ve gecelerde ilave (nafile) namaz ve oruçlarla onlardan istifade edilmesini istediği gibi her zaman kılınabilecek bazı nafile namazları da tavsiye etmişlerdir. Amcası Hz. Abbâs'a tesbih namazını tavsiye eden^[36] Resûlullah: "Ey Amca! Eğer bu namaza gücün yeterse, her gün bir kere kıl. Buna gücün yetmezse her Cuma bir defa kıl. Eğer buna gücün yetmezse her ay, eğer buna gücün yetmezse senede bir defa kıl. Şayet buna da gücün yetmezse, ömründe bir defa kıl!"^[37] buyurmuşlardır. Peygamber Efendimiz, tesbih namazında Fatihâ ve zamm-ı surenin dışında her rekâta yetmiş beş defa, dört rekâta toplam üç yüz kere "Sübhânallahi ve'l-hamdülillah ve lâ ilâhe illallahü vallâhü ekber" in okunmasını istemişlerdir. Ayrıca başka kaynaklarda yer alan bir rivayette tesbihe, "Velâ havle velâ kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-azîm" ifadesinin ilave edilmesinin daha hayırlı olacağı^[38] bildirilmiştir.

Nafile namazlarla ilgili naslar bu çerçevede olduğundan âlimler, nafile namazların ehemmiyet ve faziletini kabul etmekle birlikte Regâib ve Berât gibi mübarek gecelerde muayyen rekât ve sureler ile kılınan namazlar hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda âlimlerin çoğunun nafile namazlarla ilgili hadislerin hepsinin mevzu olmadığı ve aralarında farklı isnat ve rivayetlerle gelen zayıf hadislerin bulunduğu dikkat çekerek mübarek gecelerde muayyen rekât ve sureler ile eda edilen nafile namazlara cevaz verdiği görülmüştür.^[39] Farzlara ilave nafile ibadetleri yerine getirerek Allah'a daha fazla yaklaşmanın esas olduğu tasavvufta özellikle mübarek gün ve

[30] Ebû Câfer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî (Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk)* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1970), 4/209.

[31] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (Beyrut: y.y., 1405), 1/379; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*, nşr. Muhammed Gavvâme (Kahire: Dâru'l-Yüsr, 2017), 538.

[32] Aliyyü'l-Kârî, *el-Edeb fi Receb*, 51.

[33] Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *Kitâbu Kıyâmi Ramazân*, nşr. Ahmed Aşûr-Cemâl Abdülmü'min el-Kûmî (Kahire: Dâru'l-İtisâm, 1994), 44, 47.

[34] Buhârî, "Rikâk", 38.

[35] Ebû Dâvûd, "Salat" 301, 303; Tirmizî, "Vitr" 15; İbn Mâce "İkâmetü's-salâh" 187; Ebû Tâlib Muhammed b. Ali el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, thk. Mahmûd İbrahim (Kahire: Dâru't-Türâs, 2001), 1/56, 86, 132; Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, 1/299; a.m.lf., *Fezâilü'l-evkât*, thk. H. Mahmûd Abdüsse'mî'i (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 143.

[36] Ebû Dâvûd, "Salat", 303; Tirmizî, "Vitr" 19; İbn Mâce "İkâmetü's-salâh" 190; Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, 1/301; Ebû Muhammed Zekiyyüddîn el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb* (Kahire: Mektebetü'l-Kayyime, t.y.), 1/237-241.

[37] Ebû Dâvûd, "Salat", 303; Tirmizî, "Vitr" 19; İbn Mâce "İkâmetü's-salâh" 190; Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, 1/301; Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, 1/237-241.

[38] Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, 1/135; Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, 1/208; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/471.

[39] Askalânî, *el-Kavlü'l-müsedded*, 1; Abdülhak b. Seyfeddîn ed-Dihlevî, *Mâ sebete bi's-sünne fi eyyâmi's-sene*, thk. Esedullâh b. Şiramîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2018), 204.

gecelerde yapılan nafîle ibadetlere büyük önem atfedilmiştir.^[40] Gazzâlî ve Celâleddîn es-Süyûtî gibi âlimler, ruhanî hayatın ve ruhen gerçekleşen iletişimin önemine atıfta bulunarak tasavvuf ehlinin kendilerince yaşadıkları bazı hal ve müşahede ile bazı bilgileri işitmelerinin ve şahit olmalarının mümkün olduğunu ifade etmişlerdir.^[41]

3. Mübarek Gün ve Gecelerde Kılınan Nafîle Namazların Bid'at Olup Olmadığı Meselesi

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî başta olmak üzere İbn Teymiyye ve İbrahim b. Mûsâ eş-Şâtîbî (öl. 790/1388) gibi âlimler, belirli gün ve gecelerde kılınan namazları bid'at görmüşlerdir.^[42] Bununla birlikte âlimlerin ekseri, İbnü'l-Cevzî'nin zayıf hadislerin yanı sıra sahih ve Kütüb-i Sitte'de yer alan bazı hadislere mevzu hükmü vermekte aşırıya gittiğine dikkat çekmişlerdir.^[43] Helal ve haram gibi üzerine hüküm bina edilen hadislerin kabul şartları oldukça sıkı tutulmakla birlikte amelî konularda zayıf hadislerle istidlalin caiz olduğuna atıf yapılmıştır. Aralarında Ebû Zekeriyâ en-Nevevî (öl. 676/1277) ve İbn Hacer Askalânî (öl. 852/1149) gibi meşhur hadisçilerin bulunduğu cumhur-ı ulemâya göre nafîle ibadet gibi fezâile dair mevzularda zayıf hadislerle amelin caiz olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır.^[44] Süyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin mevzu saydığı üç yüze yakın hadisin mevzu olmadığını belirtip söz konusu hadislerden Müslim ve Buhâr'de birer, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde otuz sekiz, Ebû Dâvûd'da dokuz, Tirmizî'de otuz, Nesâî'de on, İbn Mâce'de otuz ve Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin *Müstedrek*'inde altmış tanesinin yer aldığını ifade etmiştir.^[45] İbnü's-Salâh (öl. 645/1245), zayıf hadislerin mana itibarıyla doğruluğu mümkün olduğundan ibadete teşvik ya da yasaklardan kaçındırmak için rivayetinin caiz olduğunu açıklamıştır. Hadisin mevzu olmasının uyduran kimsenin ikrarı veya ikrar yerine geçen bir durum ile ya da râvinin halindeki bazı karineler ile sabit olacağını belirten İbnü's-Salâh, İbnü'l-Cevzî'yi gerçekte zayıf sınıfa dâhil edilmesi gereken pek çok hadisi hiçbir delil olmaksızın mevzu saymasından dolayı eleştirmiştir.^[46]

Mübarek gecelerde kılınan namazlarla alakalı hadis-i şerifler, bazı meşhur muhaddislerin eserlerinde yer almıştır. Söz gelimi Selmân-ı Fârisî'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resûlullah: "Receb ayında bir gece vardır ki o gecede ibadet edip gündüzünde oruç tutan kimse, yüz sene oruç tutmuş ve yüz sene ibadet eden kimse gibidir. Receb ayının kalan her günü için ise üç senelik ibadet vardır. O gecede Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'i peygamber olarak göndermiştir" buyurmaktadır. Aynı gece ile alakalı olarak Enes b. Malik'ten rivayet edilen bir başka hadis-i şerifte ise o gece on iki rekât namaz kılıp bazı sûre ve duaları okumanın fazileti beyan edilmiştir.^[47] Ayrıca başka bir hadis-i şerifte Recep ayının yirmi yedinci gecesinin (Mî'rac gecesinin)

[40] Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, 1960), 159-60; Ebu'l-Kâsım Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Kahire: Dâru's-Şa'b, 1989), 53; Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fütühâtü'l-Mekkiye*, nşr. Osman Yahya-İbrahim Medkûr (Kahire: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1985), 3/249.

[41] Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Münkız mine'd-dalâl*, thk. Ahmed Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 62-3; Celâleddîn es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvâ fi'l-fikh ve ulûmi't-tefsîr ve'l-hadîs ve'l-usûl*, thk. Abdüllatif Hasen Abdurrahmân (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 2/222-255.

[42] İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/122-144; İbn Teymiyye, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, 22/141-2, İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-İtsâm*, nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr (Ammân: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2007), 1/46.

[43] Askalânî, *el-Kavlü'l-müsedded*, 28; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*, 1/2, 2/44.

[44] Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu Metni'l-erba'in fi'l-ehâdîs-sahîhati'n-Nebeviyye* (Dımaşk: Dâru'l-Feth, 1984), 5; Askalânî, *el-Kavlü'l-müsedded*, 1; Aliyyü'l-Kârî, *el-Edeb fi Receb*, 30, 42.

[45] Celâddîn es-Süyûtî, *et-Ta'akkubât 'ale Mevzû'âti İbni'l-Cevzî*, thk. Abdullah Şa'bân (Mansûra: Dâru Mekketü'l-Mükerrreme, 2004), 360.

[46] Takıyyüddîn Osmân İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-hadîs*, nşr. Nüeddîn İtr (Dımaşk: Dâru'l-Fikri, 1986), 99.

[47] Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, nşr. Ebû Hâcîr Muhammed b. Saîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 3/374; İbnü'l-Esîr Mübarek b. Muhammed, *Câmi'u'l-usûl fi ehâdîsi'r-Resûl*, nşr. Abdülkâdir el-Arnaût (Dımaşk: Mektebetü'l-Hülvânî, 1971), 6/151.

Hız. Muhammed'in peygamber olarak gönderildiği gece olduğu belirtilerek o gecede on iki rekât namaz kılıp arkasında bazı duaları okuyan ve gündüzünde oruç tutan kimsenin altmış senelik günahının affedileceği açıklanmıştır.^[48]

İbnü'l-Cevzî'nin reddettiği hadisleri Süyûtî, Beyhakî'den nakledip bunların mevzu değil, zayıf olduğunu kaydetmiştir.^[49] Ayrıca mevzu olduğu iddia edilen hadisler arasında başka yolla veya çok az bir farkla rivayet edilen zayıf, hatta hasen derecesinde hadislerin olduğu görülmüştür.^[50] Hadis âlimleri, İbnü'l-Cevzî'nin hadiste imam olan Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği mevzu hadislerin sayısını oldukça yüksek gösterip Müslim'i de içine alacak şekilde çoğaltmasını, delil ve şahide dayanmayan değerlendirmeler olarak görmüşler ve bunun büyük gaflet olduğunu ifade etmişlerdir.^[51] Hadis ilminde özellikle de sahih ve mevzu hadisleri birbirinden ayırma hususunda İbnü'l-Cevzî'den daha fazla dirayetli kabul edilen^[52] Ebû Bekir Ahmed el-Beyhakî, *Fezâilü'l-evkât* isimli eserinde Receb, Şaban, Şevval ve Muharrem aylarında kılınan nafile namazlar ve oruçlarla ilgili hadisleri muteber kabul edip zikretmiştir.^[53]

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Hâfız ez-Zehebî, İbnü'l-Cevzî'nin çok kitap yazmakla birlikte eserlerinde fazlaca yanlışların olduğunu, bir eserini bitirince onu tashih etmek yerine yenisini yazmaya başladığını belirtir. Özellikle hadis ilmine dair yazdığı eserlerin diğer hadisçiler tarafından kabul görmediğine işaret edilen İbnü'l-Cevzî'nin kendisine tabi olmamayı gerektirecek derecede evham sahibi olduğuna dikkat çekilmiştir.^[54] İbnü'l-Cevzî'nin yaklaşık bin sekiz yüz elli, hadis ve haberi ihtiva eden *Mevzûat*'ından doksan dokuz mevzu hadisi^[55] seçen Hâfız Zehebî, bunlar arasında nafile ibadetlere dair hadislere yer vermemiştir.

İbnü'l-Cevzî, hadis ilminde genel kabul görmüş şartların varlığına^[56] bakmadan bir hadisi kendince ortaya koyduğu ölçüye göre geçersiz kabul etmiştir. O, Regâib gecesinde kılınan namaz ile alakalı hadisin râvileri arasında kendisine yalan isnat edilen ve hali meçhul râviler olduğuna işaret ederek ilgili hadisi mevzu kabul etmekle hadis usulünün esaslarını göz ardı etmiştir. Ayrıca onun Regâib gecesinin gündüzünde çok sıcak bir havada oruç tuttuktan sonra uzun secde ve tesbihler ihtiva eden bir namaz kılmanın büyük eziyet olacağına işaret edip bunu hadisin mevzu olmasına gerekçe göstermesinin^[57] ne hadis ilmine ne ibadetin maksat ve gayesine uygun olduğunu söylemek mümkündür. Aşûre gününün fazileti ve o gün kılınan namaza dair bazı hadislerin sahih olmadığını söylemenin ilgili hadislerin mevzu olduğu manasına gelmediğini belirten Aliyyü'l-Kârî, söz konusu hadislerin Taberânî^[58] ve Beyhakî^[59] gibi meşhur muhaddisler tarafından sahih görüldüğüne dikkat çeker.^[60]

[48] Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 3/374; a.mlf., *Fezâilü'l-evkât*, 23; İbn Hacer el-Askalânî, *Tebyînü'l-aceb bimâ verade fî şehri Receb*, thk. Târik b. İvaddullâh (Kahire: Müessesetü Kurtuba, ts.), 52, 63, 64.

[49] Celâleddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezü Hicr, 2003), 7/344.

[50] Askalânî, *Tebyînü'l-aceb bimâ verade fî şehri Receb*, 56-8; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a fî'l-ehâdisi'l-mevzûa*, 1/2, 2/44; Aliyyü'l-Kârî, *el-Edeb fî Receb*, 30; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/471.

[51] Askalânî, *el-Kavlü'l-müsedded*, 28-32, 45.

[52] İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, 2/490.

[53] Beyhakî, *Fezâilü'l-evkât*, 23; a.mlf. *Şu'abü'l-îmân*, 3/361.

[54] Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Osmân ez-Zehebî, *Siyeru âlâmi'n-nübelâ'*, nşr. Şu'ayb el-Arnaût-Hüseyn el-Esed (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 21/378-82.

[55] Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Osmân ez-Zehebî, *Ehâdis muhtâre min Mevzû'âti'l-Cevrekânî ve'bni'l-Cevzî*, nşr. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Ferîvâî (Medine: Müessesetü'r-risâle, 1404), 23 vd.

[56] Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a fî'l-ehâdisi'l-mevzûa*, 2/39, 44.

[57] İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/125-6.

[58] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 9/121.

[59] Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 3/361.

[60] Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a fî'l-ahbâri'l-mevzû'a*, thk. Muhammed b. Lütîf (Beirut: Mektebetü'l-İslâmî, 1986), 451-3.

Receb ayının ilk cuma gecesinde (Regâib kandilinde) kılınan on iki rekât namazın Resûlullah'a isnat ile rivayet edildiğini belirten İmam Gazzâlî, söz konusu namazı kılmanın günahlarının bağışlanıp kendisine şefaahat salâhiyeti verileceğinin hadislerde beyan edildiğini belirtir. Söz konusu hadisin âhâd yol ile nakledilmesi sebebiyle Regâib namazının teravih ve bayram namazı derecesinde olmamakla birlikte müstehab bir namaz olduğunu ifade eden Gazzâlî, Kudüs'te Müslümanların hepsinin bu namazı kılmaya devam edip terkine müsamaha göstermediklerine dikkat çeker. Gazzâlî, Şaban ayının on beşinci gecesini (Berât kandili) her rekâtta Fatiha'dan sonra on ihlas okunarak kılınan yüz rekât namazın selef-i sâlihînin tarafından kılınmaya devam edildiğini ve "Hayır namazı" olarak isimlendirildiğini ifade eder. Bu namazı kılmak için Müslümanların toplandıklarını ve bazen cemaat ile kıldıklarını belirtip söz konusu namazın sahâbe-i kiramdan otuz zattan işitildiğine işaret eden Gazzâlî, tesbih namazı kılınmadan bir hafta ya da ay geçirilmemesi gerektiğini açıklar. Abdest namazı, yolculuk namazı, evden çıkarken kılınan namaz ve istihare namazı gibi pek çok nafîle namazı^[61] mekruh vakitlerde kılmanın müstehab olmadığını belirten Gazzâlî, kerahet vakitleri dışında her zaman her nevi nafîle namazın caiz olduğunu belirtir.^[62]

Tasavvuf ehli, tesbih namazı başta olmak üzere nafîle namazları kılmaya büyük hassasiyet göstermişler ve nafîle namazların bereketine dikkat çekip^[63] özellikle tesbih namazının faziletinin çok fazla olması sebebiyle dinî hassasiyeti zayıf olan kimselerin onu terk edeceğini ifade etmişlerdir.^[64] Ömer b. Abdülazîz teravihin her dört rekâtından sonra Mekke ehlinin Kâbe-i Muazzama'yı tavaf ederek aldıkları sevaba nail olmak niyetiyle her tavafa karşılık dört rekât namaz ziyade ederek teravihi otuz altı rekâta çıkarmıştır. Resûlullah'ın devrinde bu şekilde bir namaz olmadığı halde Ömer b. Abdülazîz'in bunu yapması, meşru bir ibadet olan namazı nafîle olarak fazla kılmanın caiz olduğunu göstermektedir.^[65]

Nevevî ise ibadeti sadece cuma gecesine tahsis etmeyi yasaklayan hadisten hareketle Regâib namazı kılmayı bid'at ve dalâlet olarak nitelemiştir.^[66] Aliyyü'l-Kârî, Regâib gecesini gibi mübarek gecelerde kılınan namaz ve tutulan oruçlarla alakalı bazı hadislerin mevzu olduğuna^[67] dikkat çekmekle birlikte bazı hadislerin farklı yollarla pek çok kez rivayet edilen zayıf hadisler olduğunu ve zayıf hadislerle amel konusunda ulemanın icmâ ettiğini belirterek Nevevî'nin görüşünü eleştirmiştir.^[68] Hadis ilminde temayüz eden Abdülhak b. Seyfiddîn ed-Dihlevî (öl. 1052/1642) Regâib namazının isnadı konusunda Nevevî başta olmak üzere hadisçilerin "Bize göre bu sahîh değildir" demekle yetinmeyip mübalağalı açıklamalar yaptıklarına dikkat çekmiştir. Dihlevî, söz konusu namazı büyük veliler ve âlimlerin kılması sebebiyle bu konudaki açıklamaların insaf sınırlarında kalması gerektiğini belirtmiştir. Dihlevî ayrıca İbnü'l-Esîr Mübarek b. Muhammed'in (öl. 606/1210) Kütüb-i Sitte hadislerini cem ettiği *Câmi'u'l-usûl* isimli eserinde söz konusu hadisi zikretmesine^[69] atıfta bulunarak^[70] mübarek gün ve gecelere mahsus namazları caiz görmüştür.

[61] İbn Mâce "İkâmetü's-salâh" 181-193; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/473; Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ammâr eş-Şürübülâlî, *İmdâdü'l-fettâh Şerhu Nûri'l-îzâh ve necâti'l-ervâh*, nşr. Beşşâr Bekrî Arâbî (Dımaşk: y.y., 2002), 403-4. 417.

[62] Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, 1/203-4, 208.

[63] Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütüb-i Sitte*, 1/132-34; Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, "Salat" 101, (1/301-2), Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*, 2/43-44.

[64] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/471.

[65] Abdurrahman b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî, *Kitâbü'l-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, nşr. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010), 178.

[66] Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi Nevevî* (Kahire: Matbaatü'l-Mısriyye, 1929), 8/10.

[67] Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzû'a*, 341, 396. 438-40.

[68] Aliyyü'l-Kârî, *el-Edeb fi Receb*, 30-46.

[69] İbnü'l-Esîr Mübarek, *Câmi'u'l-usûl fi ehâdîsi'r-Resûl*, 6/151.

[70] Dihlevî, *Mâ sebete bi's-sünne fi eyyâmi's-sene*, 212.

İsmail Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725) Nevevî'nin Regâib gecesi kılınan namazın dalalet ve bid'at olduğunu söylemesinin batıl ve cehalet olduğunu ifade etmiştir. Bursevî, ibadeti cuma gecesi gibi sadece bir geceye tahsis etmeyi yasaklayan hadisten^[71] asıl maksadın Müslümanları haftanın diğer günleri ibadet etmeyip ibadeti sadece cumartesi gününe tahsis eden Yahudilere ve pazar gününe tahsis eden Hristiyanlara benzemekten kaçındırmak olduğunu belirtmiştir. O, Müslümanların her günün ibadetini yapmakla birlikte, cuma gecesinin faziletinden dolayı geceyi ihyada asıl olan namaza ilave etmelerinde, yani fazla nafîle namaz kılmalarında büyük fayda olduğuna dikkat çekmiş ve Resûlullâh'ın Allah'a şükür için Regâib gecesinde on iki rekât namaz kıldığını ifade etmiştir. "Bir namaz mekruh veya haram vakitte kılınmadığı takdirde onu dalâlet görmek büyük bir hatadır" diyen Bursevî, gerçek dalâlet ve cehaletin namaz kılanı, bid'ate nispet edip ona lanet etmek olduğunu belirtmiştir.^[72]

Müslümanı namazdan men etmeme noktasında Hz. Ali'nin yaklaşımına dikkat çekilmiştir. Bayram namazı kılmak üzere camiye giden Hz. Ali, bayram namazından önce nafîle namaz kılmayı doğru bulmadığı halde bazılarının namaz kıldığını görüp onlara "Ben Resûlullah'ı bunu yaparken görmedim demekle iktifa etmiştir. Yanında bulunanlar: "Onları men etmeyecek misiniz?" deyince o: "Kul namaz kıldığı zaman onu men eden kimseyi gördün mü ?" mealindeki âyetin hükmüne girmekten korktuğunu ifade ederek "Namaz kılana engel olan insan olmam" demiştir.^[73]

4. Nafîle Namazların Cemaat ile Kılınması Meselesi

Resûlullah "Kişinin nafîle namazı evinde kılması, mescitte kılmasından daha faziletlidir."^[74] buyurarak nafîle namazın genel manada evde kılınmasının, mescitte cemaat ile kılınmasından daha evla olduğunu beyan etmişlerdir.^[75] Bununla birlikte aşağıda örneklerini vereceğimiz şekilde bazen Peygamber Efendimizin nafîle namazları cemaat ile kıldırıldığı bilinmektedir.^[76] Peygamberimizin Ramazan ayında birkaç gece cemaate teravih namazı kıldırıldığı^[77] meşhur olmakla birlikte Hz. Peygamber'in pek çok kez nafîle namazı cemaate kıldırıldığı bilinmektedir.^[78] Resûlullah, Ramazan ayının son gecelerinin birinde gecenin üçte biri geçinceye kadar, sonraki bir gecede ise gecenin yarısının bitmesine yakın, üçüncü gecede ise sahur vaktinin geçmesine az bir vakit kalıncaya kadar nafîle namaz kıldırmıştır.^[79] Bir başka rivayet göre ise Resûl-i Ekrem Ramazan gecesinde namaz kılarken arkasındaki cemâatin çoğaldığını hissedince namazını kısa tutup hane-i saâdetlerine geçmiş ve kalan namazlarını orada kılmıştır.^[80]

Ayrıca Peygamber Efendimiz Ramazan ayında bir gece mescidin kenarında cemaat ile namaz kılanları görünce "Bunlar ne yapıyor?" diye sormuş, sahâbeden birisi de "Onlar Kur'ân ezberinde olmayan insanlar, Übey b. Ka'b onlara namaz kıldırıyor." deyince o da; "Yaptıklarında isabet ettiler." buyurmuştur.^[81] Ayrıca Übey b. Ka'b, evinde akşam "Biz Kur'ân-ı Kerîm'i okumasını bilmiyoruz,

[71] Müslim, "Savm"148.

[72] İsmail Hakkı Bursevî, *Hadîs-i erbaîn Tercümesi ve Şerhi* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1317), 72-3.

[73] Fahrreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1981), 32/20; Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvâ*, 1/256.

[74] Buhârî, "Ezân", 81; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 213.

[75] Askalânî, *Fethu'l-bâri bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 2/252.

[76] Ebû Abdullah İsmâîl el-Buhârî, *Tarihu'l-kebîr* (Haydarâbât: y.y., 1360), 7/80-81; Ebü'l-Hasen İzzüddîn İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahabe* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3/551-52.

[77] Buhârî, "Salâti't-Terâvih",1; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 213.

[78] Mervezî, *Kitâbu Kiyâmi Ramazân*, 25-27.

[79] Ebû Dâvûd, "Salat", 318; Tirmizî, "Savm", 81; Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, 1/298.

[80] Müslim, "Savm", 59; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/193.

[81] Ebû Dâvûd, "Salat", 318; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Haydarâbât: Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1346), 2/495.

sizin arkanızda namaz kılsak” diyen kadınlara sekiz rekât namaz ve vitri kıldırması, sabah olunca da bunu Resûlullah’a arz edip tasvibini almıştır.^[82]

Hadis kaynaklarında yer aldığı şekilde Peygamber Efendimiz’in nafîle olarak cemaate namaz kıldırması Ramazan ayı ve teravih ile sınırlı değildir. Ensardan İtbân b. Mâlik, Kuba yakınlarında kendi kabilesinin mescidinde imamlik yaparken^[83] Resûlullah’a gelip yağmurların fazla yağdığı zamanlarda cami ile evinin arasındaki derenin suyunun yükselmesi sebebiyle karşı tarafa geçemediğini beyan edip evinin bir tarafında mescit yapmak istediğini bildirmiştir. İtbân b. Mâlik’in Hz. Peygamber’den mescit yapmak istediği yeri belirlemek için evine gelip namaz kıldırmasını rica etmesi üzerine Hz. Ebû Bekir ile beraber söz konusu evi teşrif eden Resûlullah kuşluk vakti orada bulunanlara imamlik yaparak iki rekât duha namazı kıldırmıştır.^[84] Ayrıca Müslim’de yer aldığı şekilde Hz. Enes’in annesinin davetine icabet eden Peygamber Efendimiz yemekten sonra Hz. Enes’i sağ arka tarafında, Hz. Enes’in annesi ve teyzesini de onun arkasında saf yaparak nafîle namaz kıldırmıştır.^[85]

Amelî dört mezhep, nafîle namazını cemaat ile kılmanın duruma göre sünnet, mübah ve mekruh olması noktasında farklı görüşlere sahip olmuştur.^[86] Ebû Ca’fer et-Tahâvî (öl. 321/933), Ramazan ayının yirmi üç, yirmi beş ve yirmi yedinci gecelerinde Hz. Peygamber’in teravih namazını cemaat ile kıldırıldığına dair hadis-i şerifi zikrettikten sonra Ramazan gecelerinde camilerin boş bırakılmaması gerektiğinde icmâ olduğunu belirtmiştir. Tahâvî, Ramazan gecelerini bu şekilde ihya etmeyi vâcib-i kifâye görüp teravihi cemaat ile eda etmenin, tek başına kılmaktan daha faziletli olduğunu ifade etmiştir.^[87] Bununla birlikte Kur’ân-ı Kerîm ezberinde olan ve tembellik yapmasından korkulmayan kimsenin teravihi münferiden kılmasının daha evla, değil ise cemaat ile kılmasının caiz olduğunu söyleyen bazı âlimler de bulunmaktadır.^[88]

Tahâvî’nin açıklamalarına yer veren Şemsüleimme es-Serahsî (öl. 483/1090), Peygamber Efendimizin Ramazan ayının son gecelerinde teravih namazını cemaat ile kıldırıldığını açıklar. O, hadis-i şerifi zikrettikten sonra teravihi tek başına kılmanın doğru olmadığını, cemâatin; salihlerin ve Hulefâ-yi Râşidîn’in sünneti olduğuna dikkat çekmiştir. Hz. Ömer’in teravihi cemaat ile kıldırmasından dolayı daha sonra sahabîlerin “Hz. Ömer bizim mescitlerimizi nurlandırdığı gibi Allah da onu kabrinde nurlandırsın.”^[89] şeklinde dua ettiklerini hatırlatan Serahsî, teravihte cemaati inkâr eden kimsenin bid’atçı olduğunu açıklamıştır. O, farz namazları cemaat ile kılmanın İslâm’ın şiarı olduğu gibi teravih namazını cemaat ile kılmanın da sünnetin şiarı olduğunu belirtir.^[90]

Hanefîler arasında farklı görüşler^[91] bulunmakla birlikte özellikle sonraki âlimler, vitir ve nafîle namazları Ramazan ayının dışında sürekli cemaat ile kılmanın bid’at olduğunu, bazen kılmanın ise mübah olduğunu açıklamışlar, mekruh olduğunu söyleyenlerin bununla tenzihen mekruhu kastettiklerini ifade etmişlerdir.^[92] Bu görüşte olan Hanefî âlimler, Hz. Ebû Bekir’in cenazesi

[82] Mervezî, *Kitâbu Kiyâmi Ramazân*, 43.

[83] Buhârî, *Tarihu’l-kebîr* 7/80-81; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe fi ma’rifeti’s-sahabe*, 3/551-52.

[84] Buhârî, “Teheccüd”, 36; Dârakutnî, “Cenâiz”, 8; Ebu Muhammed Bedrüddîn el-Aynî, *Umdetu’l-kârî Şerhu Sahihî’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 7/360-63.

[85] Buhârî, “Ezân”, 78; Müslim, “Salat”, 266-9.

[86] Cezîrî, *Kitâbü’l-Fıkh ‘ale’l-mezâhibi’l-erba’a*, 212-3.

[87] Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Muhtasarü İhtilâfu’l-ulemâ*, ihs. Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, thk. Abdullah Nezîr Ahmed (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1995), 1/313-4.

[88] Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Vasît fi’l-mezhep*, thk. Ahmed Mahmûd İbrahim (Kahire: Dâru’s-Selâm, 1997), 2/215.

[89] Mervezî, *Kitâbu Kiyâmi Ramazân*, 46.

[90] Serahsî, *Mebûsât*, 2/145.

[91] Ebû Muhammed Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye şerhü’l-Hidâye* (Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1990), 2/668-9.

[92] Hayruddîn b. Ahmed er-Remlî, *Hâşiyetü’l-Bahri’r-râ’ik* (İstanbul: Nuruosmâniye Kütüphanesi. 1446), 29a; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 2/500.

defnedildikten sonra Hz. Ömer'in vitir namazını cemaat ile kıldırmasıyla istidlal etmişlerdir.^[93] Hanefî fakihlerin bir kısmı ise, ashâb-ı kiram devrinde yapılmadığını söyleyerek vitir namazının Ramazan ayının dışında cemaat ile kılınmasını doğru bulmamışlardır.^[94] Ramazan ayının gecelerini ibadetle geçirme istikametinde teravih namazının cemaat ile kılınmasının Hz. Peygamber'in sünneti ve Hz. Ömer'in tatbikiyle sabit olduğuna dikkat çeken Ebu'l-Hüseyn Ahmed el-Kudûrî (öl. 428/1037), Ramazan ayının dışında nafile namazların cemaat ile kılınmasını doğru görmemiştir. Kudûrî, bu konuda Peygamber Efendimizin "Kişinin nafile namazını evinde kılması, mescitte kılmasından daha faziletlidir."^[95] hadisinin esas olduğunu belirtmiştir. O, "Şayet nafilenin cemaat ile kılınması caiz olsaydı, onun mescitte kılınması daha faziletli olurdu."^[96] diyerek Asr-ı Saâdet'te nafile namazların cemaat ile kılınmasının yaygınlık kazanmadığına işaret etmiştir.

Serahsî ise İmam Şâfiî'nin nafile namazları cemaat ile kılmakta bir beis görmediğine, İmam Mâlik'in ise müstehab kabul ettiğine dikkat çekmiş ve "Şayet nafile namazlar için cemaat müstehab olsaydı gecelerini ihya eden müçtehitler bunu yapardı." diyerek bu görüşü tenkit etmiştir. Serahsî, sahâbe ve tâbiîn devrinden böyle bir haberin nakledilmediğine dikkat çekerek nafile namazda cemaatin müstehab olduğuna dair görüşü icmâa muhalif kabul etmiştir.^[97]

Nafile namazın cemaat ile kılınmasına cevaz veren Hanefî fakihler, "Ramazan ayının dışında vitir cemaat ile kılınmaz." ifadesinin nafile namazın cemaat ile kılınmasının cevazını yok etmediğini, bu ifadenin "Kerahet ile beraber caiz olur." manasına geldiğini belirtmişlerdir. Bu sebeple Serahsî'nin yukarıda aktardığımız ifadeleri İmam Mâlik'in nafilede cemaati müstehab görmesine mukabil olarak söylenmiş olup söz konusu ifadeden hareketle nafile namazı cemaat ile kılmanın caiz olmadığını söylemek doğru değildir. Ancak söz konusu âlimler, Ramazan ayının dışında vitir namazını cemaat ile kılmanın caiz olduğunu söylemekle birlikte bunun müstehab olmadığını^[98] ve devamlı olmayarak bazen yapılması durumunda mekruh değil de mubah olduğunu ifade etmişlerdir.^[99] Ayrıca Hanefî kaynaklarında cemaat ile nafile namaz kılmanın mekruh olmasının dört ve daha fazla kişiden oluşan cemaat için geçerli olduğu ifade edilerek iki kişinin bir imama uymasında kerahetin bulunmadığı, üç kişide ise ihtilaf olduğu belirtilmiştir.^[100] Bu hususta özellikle nafile namazı kılmasını bilmeyen kimsenin onu terk edip sevabından mahrum kalmak yerine namazı cemaat ile kılarak kişinin sevap kazanmasının esas alındığı söylenebilir.

Bazı Hanefî âlimler, Ramazan ayının dışında vitir, Regâib, Berât ve Kadir gecelerindeki nafile namazların cemâat ile kılmanın mekruh olmasını tedâî, yani insanların vakit namazlarına benzer şekilde (ezan ve kamet ile) birbirlerini çağırması şartına bağlamışlar ve böyle yapılmasının ittifakla mekruh olduğunu belirtmişlerdir.^[101] Peygamber Efendimizin bayram namazları için ezan okutmadığını ifade eden Hanefî fakihler, ezan ve kametin sadece farz namazlar için olduğuna

[93] Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî-Muhammed Seyyîd Câdülhak (Beyrut: Âlemül-Kütüb, 1994), 1/293; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/500.

[94] Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî* (İstanbul: y.y., 1317), 24; Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübedî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 1/76; Remlî, *Hâşiyetü'l-Bahri'r-râ'ik*, 29a.

[95] Buhârî, "Ezân", 81; Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 213.

[96] Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 804), 76a.

[97] Serahsî, *Mebûât*, 2/144.

[98] Ebü Bekir el-Haddâd, *Cevheretü'n-neyyire* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1314), 128; Remlî, *Hâşiyetü'l-Bahri'r-râ'ik*, 29a; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/500.

[99] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/500.

[100] Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm* (İstanbul: Matbaatu Muhammed Esa'd, 1299), 1/150; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/500; Cezîrî, *Kitâbü'l-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 212, 226.

[101] Hâfuzüddîn Muhammed b. Muhammed el-Kerderî el-Bezzâzî, *el-Fetâva'l-Bezzâziyye* (el-Fetâva'l-Hindiyye'nin kenarında) (Bulak: el-Matbaatü'l-kübra'l-Emîriyye, 1310), 4/29, 54; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 2/123; Kâtib Çelebi, *Mizanü'l-hak fî ihtiyârî'l-hak* (İstanbul: Ali Rızâ Efendi Matbaası, 1286), 81; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/500.

işaret ederek nafile namaz için ezan ve kameti caiz görmemişlerdir.^[102] Özellikle sonraki Hanefi âlimler, tedâî olmadan nafile namazların cemaat ile kılınmasına cevaz vermişlerdir.

Fatih Sultan Mehmed Han'ın tesis ettiği vakfın senesinde Yeni Câmî-i Kebîr (Fatih Camii) için tayin edilen imamların vazifesi sayılırken yer alan ifadeler, Osmanlı'da nafile namazların cemaat ile kılınmasının genel manada kabul edildiği şeklinde anlaşılabilir. Vakfiyede imamlar için "Her gün kılınması farz olan beş vakit namazın imamlığını, terâvih ve Regâib namazı gibi cemaat ile kılınan diğer namazların imamlığını îfa edeler."^[103] şeklindeki cümle, mübarek gecelerdeki nafile namazların cemaat ile kılınmasının muteber kabul edildiğini göstermektedir.

Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: "Cemâat ile Berât ve Regâib namazlarını kılmak caiz olur mu?" şeklindeki soruya "Tecviz edilmiştir" şekline cevap vererek nafile namazların cemaat ile kılınmasının caiz olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte o, tesbih, Berât ve Regâib namazını nezrederek (kendine vâcib kılarak) cemâat ile mi, yoksa münferiden mi kılmanın daha faziletli olduğuna dair soruya ise "Münferiden kılmak daha faziletlidir" cevabını vermiştir. Ebussuûd Efendi, "Berât namazını kılmak, masiyettir (günahtır/bid'attir), bunlar şeytana uyuyorlar, onları şehirden sürmek lazım gelir." gibi sözlerin ise aşırı ifadeler olduğunu ve böyle söylememek gerektiğini, söz konusu namazlara farz namazlar gibi inanıp rağbet etmenin ise cahillik olduğunu belirtmiştir.^[104]

Osmanlı'da özellikle fıkha dair telif ettiği eserler büyük rağbet gören Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ammâr Şürünbülâlî (öl. 1069/1658), mübarek geceleri ihya etmenin mendûb olduğunu açıklamakla birlikte sadece bu geceleri ihya etmek için mescitlerde toplanmanın mekruh olduğunu söylemiştir.^[105] Şürünbülâlî, Hicaz âlimlerinin çoğunun Hz. Peygamber ve sahâbenin söz konusu namazları mescitte cemaat ile kılmadıklarını söyleyerek bunları cemaat ile kılmayı doğru bulmadıklarına vurgu yapmıştır. Bununla birlikte o, aralarından tabiîn ulemâsından ileri gelenlerin de bulunduğu bir kısım âlimin Berât gecesini mescitte cemaat ile ihya etmeyi müstehab gördüklerini, bazılarının ise ilgili namazlar için cemaat olmayı mekruh saydıklarını ifade etmiştir.^[106]

Regâib ve Berât gecelerindeki nafile namazların cemâat ile kılınması konusunda insanların ifrat ve tefrit arasında olduklarına dikkat çeken Kâtib Çelebi, bu namazları cemaat ile kılmanın caiz olduğu yönünde fetva verildiğini ve bu şekilde kılmanın örf ve âdet haline geldiğini belirtir. Çelebi, söz konusu namazların camide cemaat ile kılındığına şahit olan bir Müslümanın cemâate muhalefet etmeyip onlarla beraber kılmasının doğru olacağını açıklar.^[107]

Sonuç

Bid'atin dinen dalâlet ve merdûd olduğunda ve ondan kaçınılması gerektiğinde ittifak eden âlimlerin bid'atin şümulü ve keyfiyeti konusunda ihtilaf edip bazen onun hasene ve seyyie olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmüştür. Hz. Peygamber tarafından reddedilen ve dalâlet olduğu ifade edilen bid'atin, bid'at-i seyyie olduğu ifade edilirken bid'at-i hasene'nin; minare, medrese, hadislerin tedvini, tefsir, kelâm, sarf ve nahiv gibi ilimlerin farklı isimlerle tanzimi gibi hususların olduğu belirtilerek bunların güzel olan yenilikler (bid'atler) olduğu açıklanmıştır. Bir kısım âlim ise bid'atte bir güzellik görmeyip bid'at-i hasene görülen hususların gerçekte bid'at olmadığını söylemişlerdir. Bid'at-i hasene görülenler ile bid'atin kapsamının dışında tutulan yenilikler

[102] Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*, 76b.

[103] Fâtih Vakfiyesi, TKGM-d-02147-00121.

[104] Ebüssuûd Efendi, *Fetevâ-yı Ebussuûd Efendi Aleyhirrahme* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, B.17/2), 1/9a.

[105] Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ammâr eş-Şürünbülâlî, *Nûru'l-îzâh ve necâtü'l-ervâh*, nşr. Ebû Zeyd Şelebî (Kahire: y.y., 1958), 78.

[106] Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh Şerhu Nûri'l-îzâh ve necâti'l-ervâh*, 417.

[107] Kâtib Çelebi, *Mizanü'l-hak*, 83.

arasındaki ihtilafın lafzî olduğu söylenebilirse de bid'atin kapsamı konusundaki anlaşmazlığın daha derinden olduğu anlaşılmalıdır.

Regâib ve Berât gibi mübarek gecelerde muayyen rekât ve sureler ile kılınan namazların bid'atlığı hakkındaki ihtilafta, ilgili hadislerin sıhhat dereceleri konusundaki ihtilafın önemli bir yerinin olduğunu belirtmek gerekir. Bu kısım âlimler nafile namazlarla ilgili hadislerin hepsinin mevzu olmadığını ve aralarında farklı isnat ve rivayetlerle gelen zayıf hadislerin de bulunduğuna dikkat çekerek mübarek gecelerde muayyen rekât ve sureler ile eda edilen nafile namazlara cevaz vermişlerdir. Bilindiği gibi âlimler, helal ve haram gibi hükümlere taalluk eden hadisler konusunda sıkı şartlar aramakla birlikte amele taalluk eden konularda zayıf hadislerle istidlali caiz görmüşlerdir. Özellikle mutasavvıfların mübarek gecelere mahsus namazlara büyük değer vermesi ve tasavvufa karşı menfi yaklaşımdaki kimselerin ise ilgili namazların bid'at olduğunu söylemesinden hareketle konunun tasavvufî bilginin özelliği ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu nafile namazları, cemaat ile ya da münferiden kılmanın cevazı ve fazileti konusu İslâm âlimlerini bir hayli meşgul etmiştir. Bu hususta çoğunluğun Peygamberimizin farklı zamanlarda bazı kimselere nafile namaz kıldırmasıyla özellikle de Ramazan ayında birkaç gece cemaate teravîh namazı kıldırmasıyla istidlal ederek nafile namazların cemaatle kılınmasına cevaz verdiği görülmektedir. Bununla birlikte Asr-ı Saâdet'te teravîh namazının dışında farzlardan başka namazı cemaat ile kılmanın yaygın olmadığına dikkat çekerek bunu mekruh gören pek çok âlimin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca bazı âlimlerin nafile namazı cemaat ile kılmanın mekruh olmasını; tedâî ile kılma şartına bağlayarak birkaç kişiyle veya söz konusu namazları kılmayı bilmeyenlerin cemaat ile edasının caiz olduğunu söylemelerine baktığımızda ihtilafların bir kısmının namazın veya kılmanın keyfiyetinden kaynaklandığı görülmektedir.

Geçmişteki uygulamalara bakıldığında söz konusu nafile namazların sünnet olduğunun genel kabul gördüğü Osmanlı'da konunun daha çok nafile namazları cemaat ile kılmanın cevazı ekseninde tartışıldığı görülmüştür. Bu çerçevede çoğu âlimin Regâib ve tesbih namazı gibi namazların cemaat ile kılınmasına cevaz verdiği ve camilerdeki uygulamanın da bu yönde olduğunu belirtmek gerekir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 10 Cilt. Beyrut: y.y., 1405.
- Aliyyü'l-Kârî. *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzû'a*. thk. Muhammed b. Lütfî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1986.
- Aliyyü'l-Kârî. *el-Edeb fî Receb*. thk. Hasen Selmân. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- Askalânî, İbn Hacer. *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi'ani'l-Müsned li'l-İmâm Ahmed*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1401.
- Askalânî, İbn Hacer. *Fethu'l-bâri bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*. nşr. Muhibbüddîn el-Hatîb-v.dğr. 13 Cilt. Kahire: Dâru'r-Reyyân, 1987.
- Askalânî, İbn Hacer. *Tebyînü'l-'aceb bimâ verade fî şehri Receb*. thk. Târik b. 'İvadullâh. Kahire: Müessesetü Kurtuba, ts.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn. *el-Binâye şerhü'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1990.
- Aynî, Ebu Muhammed Bedrüddîn. *Umdetu'l-kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyîb Muhammed. *Avnü'l-mâ'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. 14 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1969.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Haydarâbât: Dâiratü'l-Ma'âri-fi'l-Osmâniyye, 1346.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü's-sağîr*. thk. Abdülmü'tî Emîn. 4 Cilt. y.y., ts.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *Şu'abü'l-îmân*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed b. Saîd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*. nşr. Muhammed Gavvâme. Kahire: Dâru'l-Yüsr, 2017.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *Fezâilü'l-evkât*. thk. H. Mahmûd Abdüssemî'i. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Bezzâzî, Hâfuzüddîn Muhammed b. Muhammed el-Kerderî. *el-Fetâva'l-Bezzâziyye* (el-Fetâva'l-Hindiyiyye'nin kenarında) 4 Cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1310.
- Birgivi Mehmed Efendi. *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-siretü'l-Ahmediyye*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahîh*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Selefiyye, 1400.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed İsmâil. *Târihu'l-kebîr*. 9 Cilt. Haydarâbât: y.y., 1360.
- Bursevî, İsmail Hakki. *Hadîs-i erbaîn Tercümesi ve Şerhi*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1317.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed b. İvaz. *Kitâbü'l-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*. nşr. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Ta'rifât*. nşr. Abdurrahman Umeyra. Beyrut: Dâru't-Tıbatü'l-Âmire, 1987.
- Dihlevî, Abdülhak b. Seyfeddîn. *Mâ sebete bi's-sünne fî eyyâmi's-sene*. thk. Esedullâh b. Şiramîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ma'arif, 1424.
- Ebüs-suûd Efendi. *Fetevâ-yı Ebussuûd Efendi Aleyhirrahme*. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, B.17/2.
- Fâtih Vakfiyesi, TKGm-d-02147-00121.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed Ebü't-Tâhir. *Kâmûs Tercemesi*. trc. Âsım Efendi. 4 Cilt. İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed. *İhyâü ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Kahire: y.y., 1957.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Vasît fi'l-mezhep*. thk. Ahmed Mahmûd İbrahîm. 7 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1997.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Münkız mine'd-dalâl*. thk. Ahmed Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İlcâmü'l-avâm an ilmi'l-kelâm* (Mecmû'atu resâil). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Haddâd, Ebû Bekir. *Cevheretü'n-neyyire*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1314.
- İbn Abdüsselâm, İzzeddîn. *Kavâ'idü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*. thk. Tâhâ Abdurraûf S'ad. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1991.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerh Tenviri'l-ebşâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed. F. Abdülbâkî, 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi kütübi'l-Arabiyye, 1954.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn Zeyn b. İbrahîm b. Muhammed. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- İbn Receb, Abdurrahmân b. Ahmed. *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*. nşr. Abdurrahmân b. Süleymân. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1425.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddîn. *Mecmûatü'l-fetâvâ*. nşr. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz. 37 Cilt. Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 2005.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Fütûhâtü'l-Mekkiye*. nşr. Osman Yahya-İbrahim Medkûr. 14 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1985.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân. *el-Mevzû'ât*. nşr. Abdurrahmân Muhammed Osmân. Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1966.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân. *Telbîsü İblîs*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001.
- İbnü'l-Esîr Mübarek b. Muhammed. *Câmi'u'l-usûl fi ehâdîsi'r-Resûl*. nşr. Abdülkkâdir el-Arnaût. 12 Cilt. Dimaşk: Mektebetü'l-Hülvânî, 1971.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn. *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü's-Salâh, Takiyyüddîn Osmân eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-hadîs*. nşr. Nüeddîn İtr. Dimaşk: Dâru'l-Fikri, 1986.
- İmam Mâlik. *el-Muvatta'*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.
- İmâm-ı Rabbânî, Ahmed Fârûk es-Serhendî. *Mektûbât*. 3 Cilt. İstanbul: Fazilet Neşriyat, t.y.
- Karâfî, Şihâbüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed. *el-Fürûk*. Beyrut: Müessesetü'r-Resâil, 2003.

- Kâtib Çelebi. *Mîzanü'l-hak fî ihtiyâri'l-hak*. İstanbul: Ali Rızâ Efendi Matbaası, 1286.
- Kudûrî, Ebü'l_Hüseyñ Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Muhtasaru'l-Kudûrî*. İstanbul: y.y., 1317.
- Kudûrî, Ebü'l_Hüseyñ Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 804.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Kahire: Dâru's-Şa'b, 1989.
- Makdisî, Ebû Şâme Şihâbüddîn Abdurrahman. *el-Bâ'is 'alâ inkâri'l-bida' ve'l-havâdîs*. Mekke: Matbatü'n-Nehda, 1981.
- Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed. *Kûtu'l-kulûb*, thk. Mahmûud İbrahim. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Türâs, 2001.
- Merginânî, Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010.
- Mervezî, Muhammed b. Nasr. *Kitâbu Kiyâmi Ramazân*. nşr. Ahmed Aşûr-Cemâl Abdülmü'min el-Kûmî. Kahire: Dâru'l- İ'tisâm, 1994.
- Molla Hüsrev. *Dürerü'l-Hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*. 2 Cilt. İstanbul: Matbaatu Muhammed Esa'd, 1299.
- Mollaibrahimoğlu, Cemil Cahit. "Regâib ve Berat Geceleri ile Âşûrâ Günü Namazları ve Rivayetleri". *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (Nisan 2023), 61-77.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn. *et-Terğîb ve't-terhîb*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kayyime, ts.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyñ Müslim b. el-Haccâc en-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Matbatü'l-Âmire, 1329.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref. *Sahîhu Müslim bi Şerhi Nevevî*. 18 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Mısrıyye, 1929.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref. *Şerhu Metni'l-erba'în fî'l-ehâdîs-sahîhati'n-Nebeviyye*. Dımaşk: Dâru'l-Feth, 1984.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1981.
- Remlî, Hayruddîn b. Ahmed. *Hâşiyetü'l-Bahri'r-râ'ik*. İstanbul: Nuruosmâniye Kütüphanesi, 1446.
- Serahsî, Şemsüleimme. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Serrâc, Ebû Nasr. *el-Lüma'*. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, 1960.
- Süyûtî, Celâddîn. *et-Ta'akkubât 'ale Mevzû'âti İbni'l-Cevzî*. thk. Abdullah Şa'bân. Mısır: Dâru Mekketü'l-Mükerreme, 2004.
- Süyûtî, Celâleddîn. *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. 17 Cilt. Kahire: Merkezü Hicr, 2003.
- Süyûtî, Celâleddîn. *el-Hâvî li'l-fetâvâ fî'l-fikh ve ulûmi't-tefsîr ve'l-hadîs ve'l-usûl*. thk. Abdüllatîf Hasen Abdurrahmân. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Süyûtî, Celâleddîn. *el-Leâli'l-masnû'a fî'l-ehâdîsi'l-mevzûa*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ty.
- Şâtıbî, İbrâhim b. Mûsâ. *el-İtsâm*. nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr. 4 Cilt. Ammân: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2007.
- Şürünbülâlî, Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ammâr. *İmdâdü'l-fettâh Şerhu Nûri'l-îzâh ve necâti'l-ervâh*, nşr. Beşşâr Bekrî Arâbî. Dımaşk: y.y., 2002.
- Şürünbülâlî, Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ammâr. *Nûru'l-îzâh ve necâtü'l-ervâh*. nşr. Ebû Zeyd Şelebî. Kahire: y.y., 1958.

- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir. *Târihu't-Taberî (Târihu'r-rusül ve'l-mülûk)*. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1970.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Muhtasaru İhtilâfu'l-ulemâ*. ihts. Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs. thk. A. Nezîr Ahmed. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî-Muhammed Seyyîd Câdülhak. 5 Cilt. Beyrut: Âlemül-Kütüb, 1994.
- Teftâzânî, Sa'du'dîn Mes'ud b. Ömer. *Şerhu'l-Makâsîd*. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. Sevre. "*el-Câmi'u's-şahîh*". nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu Mustafa el-Mebânî, İkinci Basım, 1978.
- Ya'kûbî, Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer. *Târihu'l-Ya'kûbî*. thk. Abdülemîr Mehnâ. 2 Cilt. Beyrut: Şirketü'l-İ'lâm'il-matbû'ât, 2010.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Osmân. *Ehâdîs muhtâre min Mevzû'âti'l-Cevrekânî ve'bni'l-Cevzî*. nşr. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Ferîvâî. Medine: Müessesetü'r-Risâle, 1404.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Osmân. *Siyeru âlâmi'n-nübelâ'*. nşr. Şu'ayb el-Arnaût-Hüseyn el-Esed. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

